

PUFLAB CHALINADIGAN MUSIQA CHOLG'U ASBOBLARIDA IJROCHILIK SAN'ATI

Vohobov Adhamjon Ikromjon o'g'li

Farg'ona ixtisoslashtirilgan san'at maktabi

"Damli va zarbli cholg'ular ijrochiligi" bo'limi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada puflab chalinadigan musiqa cholg'u asboblarining o'ziga xos jihatlari, ijrochilik san'atiga oid ayrim ilmiy jihatlar muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Fleyta, Goboy, Fago't, Klarnet, Surnay, Qo'shnay, Bo'laman metod.

Fleyta

Yevropa cholg'u asboblaridan yana biri naydir. Fleyta asbobining paydo bo'lishi ham qadim o'tmishga borib taqaladi. Qadimgi Yevropa madaniyati quchog'ida yevropa cholg'ulari shakllandi. Ular ko'p asrli taraqqiyot davomida, o'ziga xos xususiyatlarini, tovush tusini saqlab qoldi. Tuzilishlari o'zgarmagan holda Fleyta, goboy, klarnet, va boshqa puflab chalinadigan musiqa asboblari an'anaviy shakllarda bizgacha yetib keldi.

Fleyta cholg'usi nafaqat O'zbekiston va Tojikistonda, balki Buryati, Mangoliya Respublikasi, Xitoyda ham keng tarqalgan. Bu cholg'u turli mamlakatlarda turlicha nomlanadi. Masalan: O'zbekiston va Tojikistonda **fleyta**, Buryat va Mangoliyada **limba**, Xitoyda **li** deb yuritiladi.

Goboy

Goboyning paydo bo'lishi ham eramizdan oldingi asrlarga borib taqaladi. IX asr oxirida samoniylar mahalliy feodal sulolasi O'rta Osiyoni katta qismini birlashtirishga erishdi. Davlatning poytaxti Buxoro yirik madaniy markazga aylandi. O'sha paytlardayoq yakka navoz, ansambl musiqa ijrochiligi mavjud edi. Saroy a'yonlari tantanali marosimlarida ijro etilgan musiqa alohida o'rin tutgan. Odatda bir necha damli karnay, surnay va nog'ora asboblarining birgalikda chalinishi ansamblni hosil qilgan. Surnayni asosan saroy tadbirlarida, sayillarda va to'y-hashamlarda ijro etganlar. Surnay ko'p hollarda karnay, nog'ora va doira bilan birgalikda ijro etilgan.

XIX asrga kelib nay, surnay, bo'lamon musiqa asboblari ijrochilik amaliyotida mustahkam o'rin oldi. Musiqa ijrochiligida bir qancha musiqashunoslar yetib chiqdilar. Ijrochilikda yetuk bo'lgan ustoz Qurbon Sa'diy, ustoz Poyanda surnay va nog'orachilar bo'lganlar.

Surnayning tuzilishi

Surnay o'zbek va tojik halqlari o'rtasida keng tarqalgan qadimiy puflama yog'och cholg'u asbobi. Unda ham chap va o'ng qo'l barmoqlari bilan yopiladigan oltita teshikchasi bor. Yettinchi teshik esa, pastki tomonda bo'lib, buni chap qo'lning bosh barmog'i bilan berkitiladi. Ovoz hajmi kichik oktava **lya** dan ikkinchi oktavadagi **mi** ga qadar cho'zilgan. Notalar eshitilganicha skripka kalitida yoziladi. Surnay ovozi baland bo'lganligi uchun ochiq havoda, turli tantanalarda (mikrafonsiz) chalinadi. Surnayning yasashda o'rik daraxtidan foydalanadilar va qamishdan tilchaga o'xshash maxsus puflagich o'rnatiladi.

Qo'shnay

Qo'shnayning paydo bo'lish tarixi ham uzoq o'tmishga borib taqaladi. Qo'shnayning ilk namunalari to'g'risida Al-Forobiy o'zining musiqiy risolasida ta'riflab o'tgan. Qo'shnay iborasi, fors tilidan olingan bo'lib, qo'sh-juft yoki ikki nay degan ma'noni bildiradi. Qo'shnay musiqa cholg'usini yakka tartibda, ansambl jo'rligida va orkestr jo'rligida ijro etadilar.

XIX asr boshlarida o'zbek xalq cholg'u ansambllari tarkibiga g'ijjak, tanbur, dutor, chang, rubob, nay, qo'shnay, va doyralar kiritilgan. 1926 yilda tuzilgan 21 ijrochidan iborat bo'lgan truppani atoqli Davlat arbobi Muhiddin Qoriyoqubov tuzgan va bevosita unga rahbarlik qilgan. Truppada Ahmadjon Umurzoqov qo'shnay chalgan.

Qo'shnayning tuzilishi

Qo'shnayning tuzilishiga kelsak: ikki qamish naychadan iborat bo'lib, ularga maxsus tilcha o'rnatiladi. Qo'shnayni chalish uchun ikkita naychaga bir xil puflanadi va har ikkala naychada yondosh joylashgan yettita teshikchani tegishlilari barmoq bilan bosiladi. Ovoz hajmi birinchi oktavadagi **re** dan ikkinchi oktavadagi **sol** gacha (ayrim mashhur qo'shnaychilar ikkinchi oktava **lya**, **si** hatto bundan ham yuqori tovushlar hosil qiladilar). Qo'shnayda o'zbek musiqasi uchun xos bo'lgan musiqiy bezaklar (melizmlar) ni chalish juda qulaydir. Qo'shnayda kuy ijro etuvchi sozandani xalq orasida «**Qo'shnaychi**» deb yuritiladi.

Klarnet

Klarnet damli ya'ni puflab chalinadigan musiqa cholg'ular guruhiga kiradi. Klarnetning tuzilishi asosan ikki, uch bo'lakdan iborat bo'ladi. Uzunligi esa 55 smdan ortiqroq, puflab chalinadigan qismi oxirida mayda teshikcha bor. Klarnet cholg'u ijrosida tovushlar sekunda intervaliga o'xshaydi va ikki xil intervaldan hosil bo'lgan tuvushlar chiqadi.

Klarnetda asosiy tovushdan yuqori sof kvinta yoki kichik septima intervali chalinadi. Karnay ijrosi asosan bayramlarda, tantanali marosimlar, sayillarda, to'y-hashamlarda, surnay va nog'ora ba'zan esa doyra jo'rligida chalinadi.

Balabon.

Bo'laman balabon, bolaman-qadimiy o'zbek halq cholg'u asboblariidan hisoblanadi. Ushbu cholg'uning ham paydo bo'lish tarixi uzoq qadimiy davrlarga borib taqaladi. O'rta Osiyoning qadimiy Xorazm vohasida ilk bor paydo bo'lgan degan taxminlar ham bor. Chunki uning ko'proq ijrochilari, Xorazm xalqining aholisi va ularning musiqa ijrochilaridir. Balabon cholg'u asbobi ham odatda tut yoki o'rik daraxtining yog'ochidan yasaladi. Uni boshdan-oxiriga qadar parmalab ishlab chiqadilar. Shakli surnayga o'xshash, lekin undan bir oz kichikroq, nomi ham shundan kelib chiqqan bo'lsa ajab emas.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev K. «Nodir topilma» O'zbekiston madaniyati, 23 oktyabr 2013 y.
2. Akbarov Il. «Musiqa lug'ati» Toshkent «San'at» nashriyoti., 2017 y.
3. Alimbayeva K. Axmedov M. «O'zbek xalq sozandalari» Toshkent. 2019 y.
4. Asqarov A. «O'zbekiston xalqlari tarixi» Toshkent. «Fan» 2012 y.
5. Bajenova «Pedagogik izlanish» Toshkent. «O'qituvchi» 2010 y